

Biblia kamedulska a przekłady polskie

W roku 2002 ukazało się w dwu tomach facsimile słowackiego tłumaczenia Pisma Świętego, związane z eremem kamedułów w Czerwonym Klasztorze¹. To wielkie dzieło biblijnej literatury słowackiej wymaga wszechstronnego opracowania naukowego. Niniejsze przedłożenie podejmuje drobny wycinek tej ogromnej pracy i chce udzielić kilku odpowiedzi na pytanie o ewentualne związki omawianego przekładu z przekładami polskimi. Ze względu na podobieństwo dwu języków słowiańskich: słowackiego i polskiego, które w minionych wiekach było jeszcze bardziej wyraźne, można postawić pytanie, czy słowacki tłumacz nie skorzystał w jakiś sposób z gotowych już tłumaczeń na język polski, podobnie jak wczesne tłumaczenia polskie korzystały z przekładów czeskich.

W odpowiedzi na tak postawione pytanie najpierw zapoznamy się w bardzo krótkim przeglądzie z polskimi przekładami Biblii, jakie powstawały w ciągu wieków.

Polskie przekłady Biblii

Słowo Boże, jakim jest Pismo Święte powinno dotrzeć do każdego człowieka, do każdego bowiem jest adresowane. Spisane zostało w języku hebrajskim i greckim i aby każdy mógł z niego korzystać trzeba dokonywać przekładów. Dzieło to rozpoczęło się już w czasach Starego Testamentu, gdy dla Żydów z diaspory oraz innych *bojących się Boga* przekładano Pismo Święte na język grecki. W miarę upływu czasu dokonywano przekładów na różne języki, a kiedy Polska weszła do Kościoła, zaistniała również potrzeba przybliżenia słowa Bożego w mowie polskiej².

Psalterz floriański

Najstarszymi zachowanymi przekładami polskimi są przekłady Księgi Psalmów. W każdym niemal kraju średniowiecznej Europy rozpoczynano przekład Pisma Świętego od Psalterza. Tekstami psalmów bowiem modlono się i chciano modlić się w zrozumiałym języku. Najstarszym rękopiśmiennym przekładem polskim jest tak zwany *Psalterz floriański*,

---

¹ *Swaté Biblia Slowénské*, Paderborn 2002

² O polskich przekładach Pisma Świętego można bardzo szeroko poczytać w książce Marii Kossowskiej *Biblia w języku polskim*, wydanej w Poznaniu w roku 1968. Ciekawa historia przybliżania naszemu językowi słowa Bożego, przedstawiona jest tam z dużą znajomością zagadnienia. Praca ta stała się także podstawą pierwszej części niniejszego opracowania.

którego nazwa pochodzi od opactwa kanoników regularnych św. Floriana w Linzu (Austria), gdzie w roku 1825 w bibliotece klasztornej został odkryty.

Jest to ozdobny modlitewnik, nie wiemy do kogo należał, istnieje jednak przekonanie, że związany jest z postacią świętej królowej Jadwigi. Być może była ona inicjatorką przekładu, ale na jego ukończenie się już nie doczekała. Rękopis był własnością dworu, ukończony został w początkach XV wieku, tekst został przetłumaczony z Wulgaty, a język przekładu zdradza zręby polskiego stylu biblijnego.

Przyjmuje się także, że polskie tłumaczenie niewolniczo zależy od tłumaczenia czeskiego.

Psalterz puławski

Drugim w porządku chronologicznym z zachowanych przekładów jest *Psalterz puławski*. Psalmi przetłumaczono z Wulgaty, podobnie jak poprzednie tłumaczenie i to wykazuje pewne wpływy tłumaczeń czeskich. Wydany został w formie o wiele skromniejszej niż *Psalterz floriański*, w formacie modlitewnika. Przekład powstał pod koniec XV wieku.

Biblia królowej Zofii

Trzecim zabytkiem jest fragment przekładu całej Biblii zwany *Biblią Królowej Zofii*, lub *Biblią Szarospatacką* od nazwy miejscowości Sáros-Patak, gdzie co najmniej od roku 1708 się znajdowała.

Królowa Zofia była czwartą żoną Władysława Jagiełły i matka Kazimierza Jagiellończyka. Przekład pochodził z XV wieku. Egzemplarz jednego tomu znajdował się w jednej z bibliotek szkolnych na Węgrzech. Jeszcze w XX wieku został on zarejestrowany przez naukę i choć był przez władze szkolne pilnie strzeżony, co utrudniało badaczom dostęp do tego zabytku, przestał istnieć.

Ten przekład jest także zależny od przekładu czeskiego, prawdopodobnie od tak zwanej *Biblii ołomunieckiej* z roku 1417, której mikrofilm znajduje się w Ołomuńcu.

W wieku XV było dużo często doraźnych przekładów. W kazaniach polskich znajdujemy cytaty Pisma Świętego, których przekładu dokonywali sami kaznodzieje. Również tłumaczono czytania mszalne, aby je odczytać ludowi. Egzemplarze tak dokonywanych tłumaczeń nie było wiele, nie znano bowiem jeszcze sztuki drukarskiej, gdy zaś później powstały lepsze przekłady i wydawano je drukiem, starsze zostały

wyeliminowane. I tak odnaleziono kilka kart drugiego tomu *Biblii Królowej Zofii*, które zostały przez intrologatora użyte do oprawy jakiejś innej książki.

W piętnastowiecznych przekładach polskich nie ma śladów wrzeń religijnych, które już przechodziły przez Europę. Przekłady te wynikały z chęci poznania słowa Bożego, z potrzeby modlenia się Pismem Świętym. Głównym więc motywem ich tworzenia było udostępnianie ludziom nauki zawartej w Piśmie Świętym, choć towarzyszyła temu także ambicja posiadania Pisma Świętego w języku narodowym, było to bowiem legitymacją wejścia do wspólnoty narodów posiadających własne przekłady.

Żoltarz Ks. Wróbla

Wiek XVI był wiekiem ożywionej działalności na polu przekładów. Ze względu na tolerancję religijną, jaka panowała w Polsce, powstały także liczne przekłady innowiercze.

Ksiądz Walenty Wróbel, mistrz filozofii i kaznodzieja w Poznaniu, na prośbę Katarzyny z Górki, wojewodziny poznańskiej, dał nowy wykład Psalterza. Wykład oznaczał wtedy przekład wraz z komentarzem. Dzieło to zostało nazwane *Żoltarzem*, a według słów autora przeznaczone było *dla panien zakonnych, których umysł wąty i słaby i kapłanów prostych w Piśmie Świętym mało uczonych*. Jest to częściowo przekład, a częściowo parafraza. Jako pierwszy został on wydany drukiem i ukazał się w maju 1539 roku w drukarni Unglera w Krakowie, a w następnym miesiącu inna oficyna drukarska także w Krakowie u Scharffenbergera wypuściła drugie wydanie.

Przekład Mikołaja Reja

W dwa lata później w roku 1541 przełożył Psalterz Mikołaj Rej. Przekład dokonany jest prozą, a sam tłumacz pisze o nim: *Psalterz...nowo prawie na język polski przełożon, acz nie iednakością słów, co być nie może, ale iż wždy położenie rzeczy w każdym wierszu według lacińskiego ięzyka się zamyka*.

Przekład ten daleki był od oryginału, dlatego nie odpowiadał ani katolikom ani protestantom i szybko zniknął. Z przekładem tym wiąże się pierwsza w Polsce nagroda literacka, jeżeli tak można powiedzieć. Rej mianowicie otrzymał od króla za dokonany przekład wieś Temerowce na Rusi Czerwonej.

Oprócz omawianego przekładu Mikołaj Rej przełożył także niektóre Psalmi wierszem, a także dokonał przekładu Apokalipsy³.

---

³ REJ, M.: *Apocalypsis. Krytyczna edycja tekstu*, pod red. W. Kriegseisena, Warszawa 2005.

Liczne przekłady

W połowie szesnastego wieku ukazały się liczne przekłady, o których tu tylko wspomnimy. W Królewcu ukazał się najpierw Nowy Testament, a później całe Pismo Święte. Organizatorem tego przekładu był Jan Seklucjan. Były to przekłady protestanckie. W 1556 roku w Krakowie wyszedł Nowy Testament w tłumaczeniu Marcina Bielskiego. Choć tłumacz sam sympatyzował z reformacją, tłumaczenie jest katolickie.

W 1561 roku Scharffenberger wydał pierwsze katolickie tłumaczenie całej Biblii dokonane przez ks. Jana Leopole, mistrza Akademii Krakowskiej. Wydawca ofiarował egzemplarz tej Biblii Bibliotece Uniwersyteckiej.

W 1563 roku wyszła *Biblia Brzeska* zwana także kalwińską, pińczowską lub Radziwiłłowską. Jej inicjatorem był gorliwy zwolennik reformacji Mikołaj Radziwiłł Czarny. Przekład usiłuje oddać słowa Pisma Świętego za pomocą pięknego polskiego języka. Egzemplarze zachowało się mało, gdyż syn inicjatora, gorliwy katolik, zbierał je i niszczył.

Z tego też czasu pochodzi protestanckie tłumaczenie Szymona Budnego oraz Nowy Testament wydany dla braci polskich, a tłumaczony przez Marcina Czechowica.

Psalterz Jana Kochanowskiego

W 1579 roku ukazał się nowy przekład Księgi Psalmów dokonany przez Jana Kochanowskiego⁴. Jest to parafraza, wykorzystująca całe bogactwo sztuki poetyckiej. Można powiedzieć, że nikt nie wyśpiewał tak pięknie Psalterza, ale i tak swobodnie z jego tekstem nikt dotąd nie obcował.

Ksiądz Wujek i jego dzieło

Pod koniec tego bogatego w tłumaczenia wieku ukazało się dzieło najważniejsze, którego dokonał ks. Jakub Wujek (1540 - 1597). Urodził się w Wągrowcu, wstąpił do Zakonu Ojców Jezuitów, został magistrem filozofii w Wiedniu i doktorem teologii w Pułtusku. Był człowiekiem niezmiernie pracowitym i wiele pisał. Władze zakonne zleciły mu przełożenie Pisma Świętego. W roku 1593 ukazał się przekład Nowego Testamentu, wynikający z troski o czystość słowa Bożego w mowie ojczystej w sytuacji wielu innowierczych przekładów. W rok później ukazuje się powtórne wydanie. Ks. Wujek dostosował je do wydanej wówczas

---

⁴ *Księga Psalmów*, przełożył Jan Kochanowski, Toruń 1994.

Wulgaty Klementyńskiej czyli poprawionego na życzenie Soboru Trydenckiego tekstu łacińskiego Wulgaty.

W pracy nad przekładem ks. Wujek doceniał znaczenie tekstu greckiego dla wiernego oddania miejsc trudniejszych, choć zasadniczo tłumaczył z Wulgaty. Tłumaczenie jednak zwłaszcza Starego Testamentu nie znalazło przychylnego przyjęcia u cenzorów kościelnych, którzy tekst przygotowany przez ks. Wujka poprawili i taki poprawiony ukazał się dopiero w dwa lata po śmierci tłumacza w roku 1599. Dziś nie jesteśmy w stanie oddzielić dzieła Wujkowego od poprawek cenzorów.

Biblia Wujka stała się na całe wieki katolickim tekstem polskim Pisma Świętego. Uczono się na nim słowa Bożego i słowa polskiego, zwłaszcza w latach niewoli narodowej. Przekład Wujkowy stał się obroną polskośći i języka polskiego. Rozumieli to doskonale Niemcy, gdyż zaraz po wkroczeniu w 1939 roku do Wągrowca, miejsca urodzenia ks. Wujka, zburzyli wystawiony mu tam pomnik.

Od Wujka do XX wieku

W roku 1632 ukazała się *Biblia Gdańska*. Jest to ostatnie w polskim protestantyzmie kompletne tłumaczenie Biblii, które podobnie jak katolicka Biblia ks. Wujka wydawane było wiele razy.

Te dwa tłumaczenia utrzymywały się długo. Ocenzurowany przekład ks. Wujka miał poparcie kościelne i wypierał wszystkie inne przekłady. Uważano, że nie potrzeba niczego innego. Kiedy język stawał się coraz bardziej archaiczny, zaczęto poprawiać językowo tłumaczenie Wujkowe. I tak zwłaszcza na przełomie XIX i XX wieku oraz w pierwszej połowie wieku XX ukazało się wiele wydań poprawionej Biblii ks. Wujka. Dopiero w XX wieku powstały przekłady niezależne od Wujka, najpierw poszczególnych ksiąg, a potem większych całości. Zrozumiano też potrzebę sięgnięcia do tekstów oryginalnych i dokonania tłumaczeń z nich. Po drugiej wojnie światowej ukazały się tłumaczenia Nowego Testamentu ks. Seweryna Kowalskiego i ks. Eugeniusza Dąbrowskiego. Powstały również dwa kompletne przekłady Biblii z języków oryginalnych.

Biblia Tysiąclecia powstała z inicjatywy Benedyktynów tyńskich, a jest dziełem dużego zespołu tłumaczy. Pomyślana była jako tekst naukowy, wbrew pierwotnej intencji stała się tekstem liturgicznym przyjętym i zatwierdzonym przez Komisję Episkopatu.

Biblia Poznańska to też dzieło zbiorowe. Inicjatorem był ks. Aleksy Klawek, pochodzący z Rogoźna odległego czternaście kilometrów od Wujkowego Wągrowca, kapłan archidiecezji poznańskiej, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza i Jagiellońskiego.

Tłumaczami byli uczniowie Księdza Profesora. Tłumaczenie opatrzone jest bogatym komentarzem.

Pod koniec XX wieku liczba tłumaczeń już ukończonych i rozpoczętych wyraźnie się zwiększyła. Jest to zjawisko bardzo pozytywne. Każde tłumaczenie w jakimś stopniu jest parafrazą i komentarzem. Kiedy dysponuje się różnymi tłumaczeniami, można lepiej dotrzeć do oryginalnej treści, zobaczyć tekst z różnych punktów widzenia.

Przedstawiona historia polskich przekładów pozwala postawić nam stwierdzenie, że ewentualnych związków pomiędzy polskimi przekładami, a słowackim przekładem kamedulskim zasadniczo należy szukać w odniesieniu do Biblii Wujka (katolickiej) i *Biblii Gdańskiej* (protestanckiej). One bowiem zostały powszechnie przyjęte i tym samym wyparły inne tłumaczenia. Tak więc w wieku osiemnastym one tylko mogą się liczyć jako wzory tłumaczenia słowackiego. Można jeszcze zapytać na ile trzeba dołączyć tu kalwińską *Biblię Brzeską*. Jej występowanie było jednak ograniczone, a ilość egzemplarzy niewielka.

Jednak wbrew temu ograniczeniu wydaje się, że większe podobieństwa znajdują się w odniesieniu do o wiele starszego i nie występującego powszechnie tekstu polskiego tłumaczenia *Biblii królowej Zofii*.

Wybiórczo potraktowane zestawienia

Dla przeglądu ewentualnych podobieństw pomiędzy tłumaczeniami, o których mówiliśmy powyżej, dokonano dla dziesięciu fragmentów Biblii zestawień, które uwzględniają tekst Wulgaty⁵, tłumaczenie słowackie, które jest przedmiotem naszego szczególnego badania⁶, tekst *Biblii królowej Zofii*⁷, tłumaczenie Jakuba Wujka⁸, tekst *Biblii Gdańskiej*⁹ oraz tekst *Biblii Brzeskiej*¹⁰.

Tekst *Biblii królowej Zofii* został zaczerpnięty z *Chrestomatii staropolskiej* wydanej przez Ossolineum¹¹, która jest wyborem spuścizny staropolskiego piśmiennictwa i dlatego

---

⁵ *Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam nova editio breviario perpetuo et concordantiis aucta adnotatis etiam locis qui monumentis fidei sollemnioribus et in liturgia Romana usurpari consueverunt* curavit Aloisius Gramatica, Mediolani MCMXIV. Oznaczone: Wulgata.

⁶ Oznaczone: B. Kam..

⁷ Oznaczone: BKZ

⁸ *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r.*, Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. FRANKOWSKI, J.: (*Prymasowska Seria Biblijna*), Warszawa 2000³. Oznaczone: Wujek.

⁹ Tekst w programie komputerowym. Oznaczone: BG.

¹⁰ *Biblia Brzeska 1563*, Clifton – Kraków 2003. Oznaczone: BB.

¹¹ WYDRA, W. – RZEPKA, W. R.: *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 2004³.

zawiera tylko fragmenty tłumaczenia, które ostatecznie także fragmentarycznie dotarło do naszych czasów. Tu mamy jednak stosunkowo niewielką część tekstu i on narzucił sposób doboru perykop do porównań.

Chrestomatia zawiera następujące fragmenty Pisma Świętego:

Genesis 1, 1- 2, 25;

Exodus 14, 8-31;

Leviticus 8, 1-21;

Numeri 14, 1-20;

Josue 2, 1-21 oraz 6, 15-22;

Tobiae 6, 1-22.

Teksty zatem do porównań wybierane były na podstawie *Biblii królowej Zofii*, gdyż w odniesieniu do pozostałych ksiąg biblijnych istniał dostęp do ich całości. Wybór dziesięciu fragmentów nie jest dużym wyborem, a ze względu na ograniczenia w dowolności manewru, trzeba ten wybór nazwać wybiórczym. Do wyciągnięcia jednak pewnych wniosków mógł okazać się wystarczający.

W tym miejscu przytoczymy wszystkie zestawy, aby w następnym rozdziale zająć się komentarzem.

Księga Rodzaju 1, 1-3

Wulgata: In principio creavit Deus caelum et terram. Terra autem erat inanis et vacua, et tenebrae errant super faciem abyssi, et spiritus Dei ferebatur. Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta est lux.

B. Kam.: Na początku stworil Bůh Nebe a zem. Ale zem byla neuzitečná i prazdna, a tmawoti byli na wrchu Propati: a Duch Boži nosil sa nad wodama. I powedel Bůh: Nech se stane swetlo. A učineno jest swetlo.

BKZ: W początkę Bog stworzył niebo i ziemię. Ale ziemia była nieużyteczna a prozna, a ćmy były na twarzy przepaści, a duch Boży na świecie nad wodami. I rzekł Bóg: Bądź światło; i stworzono światłość

Wujek: Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię. A ziemia była pusta i próżna i ciemności były nad głębokością, a Duch Boży unaszał się nad wodami. I rzekł Bóg: Niech się stanie światłość i zstała się światłość.

BG: Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię. A ziemia była niekształtowa i próżna, i ciemność była nad przepaścią, a Duch Boży unaszał się nad wodami. I rzekł Bóg: Niech będzie światłość; i stała się światłość.

BB: Naprzód stworzył Bóg niebo i ziemię. A ziemia była niekształtowa i próżna i były ciemności nad przepaściami, a Duch Boży przenaszał się nad wodami. Tedy rzekł Bóg: Niech będzie światłość! I stała się światłość

Księga Rodzaju 2, 7-8

Wulgata: Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae et factus est homo in animam viventem. Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio, in quo posuit hominem quem formaverat.

B. Kam.: Protož spúsobil Pán Bůh človeka z hlyni zémskéj, a wzdechnel na twar jeho wzdechnuti žiwota, I učinen jest človek na duszu žiwu. A byl zasadył Pán Bůh raj rozkoszi od počátku w kterem postawił človeka, ktereho był spúsobil

BKZ: Potem stworzył Pan Bóg człowieka z jilu ziemie i wtchnął w oblicze jego wtchnieniem żywota., a by uczynion człowiek żywa dusza. I uczynił Pan Bóg raj rozkoszy, od początku w niemże postawił człowieka, któregož był stworzył.

Wujek: Utworzył tedy Pan Bóg człowieka z mułu ziemie i natchnął w oblicze jego dech żywota, i zstał się człowiek w duszę żyjącą.. A naszczepił był Pan Bóg Raj rozkoszy od początku, w którym postawił człowieka, którego utworzył.

BG: Stworzył tedy Pan Bóg człowieka z prochu ziemie, i natchnął w oblicze jego dech żywota. I stał się człowiek duszą żywiącą. Nasadził też był Pan Bóg sad w Eden, na wschód słońca, i postawił tam człowieka, którego był stworzył.

BB: Tedy Pan Bóg stworzył człowieka z prochu ziemie, a natchnął w oblicze jego tchnienie żywota, stał się tedy człowiek duszą żyjącą. Też tedy sadził Pan Bóg sad w Eden na wschód słońca i tam postawił człowieka, którego był stworzył.

Księga Rodzaju 2, 23-25

Wulgata: Dixitque Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea: haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una. Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et uxor eius et non erubescibat.

B. Kam.: I poweděl Adam: Táto jest wčil kost s kost mych, a tělo s tela meho: táto sa menowat bude Newesta muzska, neb wynata jest z Muža. Protož opuści človek Otca sweho, y Mátku, a bude se pridržat manželki swej: a budu dwa w jednom těle. Ale byli obadwa nazi, Adam totižto, y mánželka jeho: a nestydili se.

BKZ: I rzekł Adam: To kość z moich kości, a ciało z ciała mego. A będzie wezwana mą żoną, bo jest z męża wzięta. Prze którąż to opuści człowiek oćca swego i mać swą a będzie k żenie swej skłonion; a będzieta dwa w jednym cielem. I byłasta oba naga, Adam, Jewa, a nie sromalasta się.

Wujek: I rzekł Adam: To teraz kość z kości moich, i ciało z ciała mego; tę będą zwać Mężyną, bo z męża wzięta jest. Przetoż opuści człowiek ojca swego i matkę, a przyłączy się do żony swej i będą dwoje w jednym cielem. A byli oboje nadzy, to jest Adam i żona jego, a nie wstydzili się.

BG: I rzekł Adam: Toć teraz jest kość z kości moich, i ciało z ciała mego; dla tegoż będzie nazwana mężatką, bo ona z męża wzięta jest. Przetoż opuści człowiek ojca swego i matkę swoją, a przyłączy się do żony swojej, i będą jednym ciałem. A byli oboje nadzy, Adam i żona jego; a nie wstydzili się.

BB: Tedy rzekł Adam: Toć teraz jest kość z kości moich i ciało z ciała mojego, a dlatego ona będzie nazwana mężatką, bo jest z męża wzięta. A przetoż opuści człowiek ojca swego i matkę swą, a przyłączy się ku żenie swej, tak iż będą jedno ciało. A byli oboje nagich; to jest Adam i żona jego, a nic się tego nie wstydzili.

Księga Wyjścia 14, 13-16

Wulgata: Et ait Moyses ad populum: Nolite timere; state et videte magnalia Domini quae facturus est hodie; Aegyptios enim, quos nunc videtis, nequaquam ultra videbitis usque in sempiternum. Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis. Dixitque Dominus ad Moysen: Quid clamas ad me? Loquere filiis Israelut proficiscantur. Tu autem eleva virgam tuam et extende manum tuam super mare, et divide illud, ut gradientur filii Israel in medio mari per siccum.

B. Kam.: A powedél Moyżisz k lidu: Nebójte se: stójte, a widte veliké skútki Panè, kterè bude dnes vykonávat. Nebo Agyptskich, kterych wčil widite, nizádníe wícej nieuwidite, až na weky. Pán bude bojowat za wás, a wy budete mlčat. I powedel Pán k Moyżiszowi o wołasz k mne? Mlów synom Izrahelskim, aby jiszli. Alety pozdhní prut twój, a roztałni ruku twú na more, y rozdel ho: aby jiszli synowe Izrahélsky w prostred mora po suchem.

BKZ: I rzekł Mojżesz k ludu: Nie chcejcie się bojeć, stojcie, a widźcie wielmi wielkie dziwy Boże, które uczynić ma dziś. Bo ejipskie, które ninie widzicie, ondzie więcej jich nie użrzycie na wieki., bo Pan bojować będzie za was, a wy milczeć będziecie. I rzekł jest Pan ku Mojżeszowi: Cso wołasz ku mnie? Mow synom izraelskim, aby szli przed się. Ale ty weźmi prąt swój a ścięgni rękę nad morze, a rozdziel je, aby szli synowie izraelscy w pośrzodku morza po suchu.

Wujek: I rzekł Mojżesz do ludu: Nie bójcie się! Stójcicie a patrzajcie na wielkie sprawy Pańskie, które uczyni dzisiaj. Bo Egipcjanów, których teraz widzicie, żadną miarą więcej nie użrzycie aż na wieki. Pan będzie walczył za was, a wy milczeć będziecie. I rzekł Pan do Mojżesza: Cóż wołasz do mnie? Mów synom Izraelskim, aby ciągnęli. A ty podnieś laskę twoją i ściągni rękę twoją na morze a przedziel je, aby szli synowie Izraelowi śrzodkiem morza po suszy.

BG: I rzekł Mojżesz do ludu: Nie bójcie się, stójcicie, a patrzajcie na wybawienie Pańskie, które wam dziś uczyni; bo Egipcjanów, których teraz widzicie, więcej nie oglądacie na wieki Pan będzie walczył za was, a wy milczeć będziecie. I rzekł Pan do Mojżesza: Cóż wołasz do mnie? Mów do synów Izraelskich, aby ciągnęli; A ty podnieś laskę twą, i wyciągnij rękę twoją na morze, i przedziel je; a niech idą synowie Izraelscy środkiem morza po suszy.

BB: Tedy Mojżesz odpowiedział ludowi: Nie bójcie się, a mocno stójcicie, oczekawajcie wybawienia Pańskiego, które dziś uczyni nad wami. Bo Egipcjanów, któreście dziś widzieli, już ich więcej na wieki nie oglądacie. Sam za was Pan walczyć będzie, a wy w pokoju będziecie. Tedy rzekł pan Mojżeszowi: Przeczże ku mnie wołasz? Mów ty jedno synom Izraelskim, aby oni szli w drogę. A ty podnieś laskę swą, a rozciągni rękę swą nad morzem i rozdwoi się. Potym synowie Izraelscy przejdą po suszy śrzodkiem morza.

Księga Wyjścia 14, 30-31

Wulgata: Liberavitque Dominus in die illa Israel de manu Aegyptiorum. Et viderunt Aegyptios mortuos super litus maris et manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos; timuitque populus Dominum, et crediderunt Domino et Moysi servo ejus.

B. Kam.: I wyslobodil Pán w ten den lid Izrahelsky z ruki Agyptskych. I wideli Agyptskich na brehu morském, mrtwych, a moc veliku kterú byl Pán preukázal proty nym: i bál se lid Pána, a uwerili Pánu a službnjku jeho.

BKZ: I zbawił jest tego dnia Pan Izraela z ręką ejipskich. I widzieli martwe ejipskie na brzedze morskim a rękę wielką, którą ukazał przeciw jim Pan. I bał się lid Pana, i wierzyli są Panu a Mojżeszowi słudze jego

Wujek: I wybawił Pan w on dzień Izraela z ręki Egipcjanów. I widzieli egipcjany martwe na brzegu morskim i ręką wielką, której użył Pan przeciwko im: i bał się lud Pana, i uwierzyli Panu i Mojżeszowi słudze jego.

BG: I wybawił Pan w on dzień Izraela z ręki Egipczanów; i widzieli Izraelczycy Egipczany pomarłe na brzegu morskim. Widział też Izrael onę moc wielką, którą uczynił Pan nad Egipczany; a bał się lud Pana, i uwierzyli Panu, i Mojżeszowi, słudze jego.

BB: Tedy dnia owego wybawił Pan Izraelczyki z ręki Egipcjanów. I widzieli Izraelczycy Egipcjany pomarłe na brzegu morskim. Gdzie też Izraelczycy oglądali zagnętność, którą Pan okazał nad Egipcjany i bał się lud Pana, a uwierzył Panu i Mojżeszowi słudze jego.

Księga Kapłańska 8, 1-3

Wulgata: Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Tolle Aaron cum filiis suis, vestes eorum et unctiois oleum, vitulum pro peccato, duos arietes, canistrum cum azynis et congregabis omnem coetum ad ostium tabernaculi.

B. Kam.: Mówił P. Bůh k Mojżiszowi kdiż powedel: Wezmi Aarona i synu jeho, odewi jejcha olój pomazánia, tela sagrich, dwóch szkopců, chlebiti kosz s prejnyma chlebi, a zwolász wszeiko mnóžstwi synůw Izrahélskich k dwierom stánkowym.

BKZ: I mowil jest Pan ku Mojżeszowi, rzekąc: Weźmi Aarona i syny jego a odzienie jich, a mazania olej, cielca za grzech, a dwa skopy, niecki z prześnicami. A zgromadzisz wszystek zbor izraelskich synow ku dźwirzom stanowym.

Wujek: I rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc: Weźmi Aarona z synami jego, szaty ich i olejek pomazania, cielca za grzech, dwu baranów, kosz z praśnikami, i zgromadzisz wszystko zgromadzenie do drzwi przybytku.

BG: Potem rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc: Weźmij Aarona i syny jego z nim, i szaty ich, i olejek pomazywania, i cielca na ofiarę za grzech, i dwa barany, i kosz chlebów praśnych. A wszystek lud zbierz do drzwi namiotu zgromadzenia.

Księga Liczb 14, 19-20

Wulgata: Dimitte, obsecro, peccatum populi huius secundum magnitudinem misericordiae tuae, sicut propitius fuisti egredientibus de Aegypto usque ad locum istum.

B. Kam.: Dópůsti, prosym grih lidu tohoto wedle mnohého miłosrdénstvá twého, jakó miłostiwý ty był tym, který wycházali z Agypta, až do tohoto mysta. I powedel P. Bůh: Odpůstil sem wedlé slova twého.

BKZ: Odpuść, proszę, grzechy ludu temu to podle miłosierdzia wielkiego twego. Jakożeś był miłosciw jim wychadzającym ze Ejipta, eż za toto miasto. I rzecze Pan: odpuściłem jim podle słowa twego.

Wujek: Odpuść, proszę, grzech ludu tego, według wielkości miłosierdzia twego, jakoś był miłosciw wychodzącym z Egiptu aż do tego miejsca. I rzekł Pan: Odpuściłem według słowa twego.

BG: Odpuść proszę nieprawość ludu tego według wielkości miłosierdzia twego, tak jakoś odpuszczał ludowi temu z Egiptu aż dotąd. Tedy rzekł Pan: Odpuściłem według słowa twego.

Księga Jozuego 2,1

Wulgata: Misit igitur Josue filius Nun de Setim duos viros exploratores in ascondito et dixit eis: Ite et considerate terram urbemque Jericho. Qui pergentes ingressi sunt domum mulieris meretricis nomine Rahab et quieverunt apud eam.

B. Kam.: Techdy poslal Józue syn Nún z Setym dwóch mužů szpeharů po tajemne: a powedél jim: dite, a pohlédnite na ziem i na Mesto Jerycho. Ktery kdiž jįszli weszli do domu neradnici, menem Rahab, a odpočiwali u ni.

BKZ: Tegdy Jozue, syn Nunow, poslal z Setim dwa męza špieglerza tajemnie a rzekac jim: Jidźcie a opatrzcie ziemie i miasto Jerycho. Ktorzysz to pošpieszywszy się weszli w dom niewiasty zlej jimieniem Raab i odpoczynęlasta u niej.

Wujek: Poslal tedy Jozue, syn Nun, z Setim dwu męzów szpiegów potajemnie i rzekl im: Idźcie a wypatrujcie ziemie i miasto Jerycho. Ktorzy wyszedszy weszli w dom niewiasty wszetecznej, imieniem Rahab, i stanęli u niej.

BG: A tak poslal Jozue, syn Nunów, z Syttim dwóch szpiegów potajemnie, mówiac: Idźcie, wypatrujcie ziemie, i Jerycho. Szli tedy i weszli do niektorej niewiasty wszetecznej, ktorej imię Rachab, i odpoczęli tam.

Księga Jozuego 6, 20-21

Wulgata: Igitur, omni populo vociferante et clangentibus tubis, postquam in aures multitudinis vox sonitusque increpuit, muri ilico corruerunt, et ascendit unusquisque per locum, qui contra se erat; ceperuntque civitatem et interfecerunt omnia, quae erant in ea, a viro usque ad mulierem, ab infante usque ad senem. Boves quoque et oves et asinos in ore gladii percusserunt.

B. Kam.: Tehby kdiž wszciek lid wreszczal, a na trúbách trúbili kdiž do usz mnozstwa lidu hlas, a zneni zahučalo, hned wszecky se wywrátili: i weszel jedenkaždy prez to mjsto, které protiiv nemu byvalo: a Mesto dobyli., i pozabitali wszecko, čo bylo w nem, od muža až do ženi, od ditata, až do starého. Woli také, i owce i oslu z mečem pomordowali.

BKZ: Przetoz gdyż wszystek lud wzwoła a trąby zabrzmia, a ten brząk przydzie w uszy wszego mnostwa, na tych miast mury się przewrocily i wszedł każdy miešcem, przeciw jemuž stal. I odzierželi miasto, i zbili wszystko, což w niem bylo: od męza až do niewiasty, od młodzieńca až do starca, i woły, i owce, i osły mieczem zbili.

Wujek: Gdy tedy wszystek lud krzyczał, a w trąby trąbiono, skoro w uszach mnóstwa głos i trąbienie zagrzmiało, natychmiast mury upadły i wszedł każdy przez miejsce, które przeciw niemu bylo, i wzięli miasto, i pobili wszystko, co w nim bylo, od męza aż do niewiasty, od dziecięcia aż do starego. Woły też i owce, i osły – wszystkie paszczęką miecza pobili.

BG: Tedy krzyczał lud, gdy zatrąbiono w trąby, albowiem gdy usłyszał lud głos trąb, krzyczał i lud wielkim głosem, i upadł mur na miejscu swem, i wszedł lud do miasta, każdy przeciw miejscu, gdzie stal, i wzięli miasto; I wytracili wszystko, co bylo w miešcie, męze i niewiasty, dzieci i starce; woły też i owce, i osły ostrzem miecza pobili.

Księga Tobiasz 6, 19-22

Wulgata: Ipsa autem nocte, incenso iecore piscis, fugabitur demonium. Secunda vero nocte, in copulatione sanctorum patriarcharum admitteris. Tertia autem nocte, benedictionem consequeris, ut filii ex vobis procreentur

incolumes. Transacta autem tertia nocte, accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis quam libidine ductus, ut in semine Abrahae benedictionem in filiis consequaris.

B. Kam.: A na tu noc kdiž zapálisz játra rybi, odežene sa dábelstvo. Ale na druhú noc pripúszten budeš k spojení Swatých Patryarchliw, a na treti noc, požehnáni obsáhnesz, aby synowé zdrowi rodiwali sa k was. Ale kdiž pomine tretj noc, wezmi Pánnu z bogazliwosti Pane, radriej z láski synúw, nežli s chlipnosti kdiž beresz, abys na semenu Abráhamowém požehnáni obsahnút mohel na synoch.

BKZ: A w tę noc prwą wrzucisz wnątrze rybie w ogień a zapędzono będzie dyjabelstwo. Ale drugiej nocy w uczynki świętych patryarchów będziesz przypuszczon. Potem trzeciej nocy pożegnanie obdzierzysz, aby synowie, již od was pojďą, rodzili się zdrowi. Potem po trzeciej nocy przymiesz pannę z bojaźnią Bożą, a więcej prze miłość synów niżli prze lubość cielestną, aby w siemieniu Abrahamowe pożegnanie sobie a swym synom odzierał.

Wujek: A teje nocy, zapaliwszy wątroby rybiej, będzie odpędzono czartostwo. A drugiej nocy w złączenie świętych patriarchów przypuszczon będziesz. A trzeciej nocy błogosławieństwa dostąpisz, aby się z was synowie zdrowi rodzili. Lecz po trzeciej nocy weźmiesz pannę z bojaźnią Pańską, więcej chęcią dziełek niżli lubością zdjęty, żebyś w nasieniu Abrahamowym błogosławieństwa w synach dostąpił.

BG: Biblia Gdańska jako protestancka nie posiada Księgi Tobiasza.

Opracowanie

Po dokonaniu zestawienia przystępujemy do jego opracowania, zajmując się kolejnymi fragmentami w ich różnorodnym przekładzie.

Pierwszy fragment wyjęty jest z Księgi Rodzaju i stanowi początek kapłańskiego opisu stworzenia. Jest to podstawowe *credo* Izraela w Boga Stworzyciela, a więc równocześnie Boga absolutnie jedyne. Wszystkie tłumaczenia wykazują zasadniczą zgodność, od której odbiega BB, w którym określenie *na początku* zastąpiono przysłówkiem *naprzód*, co wyraża uprzedniość czasową, ale nie początek.

Różnica w sposobie tłumaczenia występuje w odniesieniu do terminu Wulgaty *inanis*, który według *Słownika kościelnego łacińsko-polskiego*¹² oznacza w pierwszym rzędzie: *próżny, biedny, opuszczony*, a dopiero w dalszej kolejności: *niepożyteczny, daremny*. BC i BB mają w tym miejscu *niekształtowa*, a więc odrębne znaczenie, u Wujka jest *próżna*, a B. Kam. i BKZ tłumaczą przez *nieużyteczna*, zgadzając się tu między sobą i wybierając znaczenie mniej powszechne.

W miejscu łacińskiego *super faciem abyssi* Wujek, BG i BB nie wspominają o twarzy, ale tłumaczą wprost *nad*. BKZ dostosowuje się do łacińskiego wzoru i ma *na twarzy przepaści*, co zbliża ją do B. Kam., gdzie mamy *na wrchu Propati*, co nie jest tylko *nad*, a

---

¹² JOUGAN, A.: *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań 1958³, s. 320.

wierch przepaści może odpowiadać twarzy, przepaść bowiem nie ma twarzy, ale jej wierch może odpowiadać twarzy u człowieka.

W stwierdzeniu spełnienia się słowa Boga w odniesieniu się do światła Wulgata ma *facta est*, co dokładnie tak samo występuje u Wujka oraz w BG i BB, gdzie wszędzie mamy *stała się*. Odbiegają od tego B. Kam. i BKZ, które mają *passivum* (można przyjąć je jako *passivum theologicum*, które wskazuje na działanie Boga), B. Kam. ma *učineno jest*, a BKZ *stworzono*.

Wskazane podobieństwa, odróżniające od pozostałych tłumaczeń stanowią zachętę, aby kontynuować porównanie B. Kam. i BKZ na tle pozostałych wersji. Przejdziemy do drugiego zestawu.

Zestawia on tłumaczenia z Księgi Rodzaju (2, 7-8), w którym to fragmencie opisane jest stworzenie pierwszego człowieka.

B. Kam. i BKZ w określeniu tchnienia Bożego mają podobne terminy (*wzdechnuti i wtchnienim*), podczas gdy w Wulgacie mamy *spiraculum*, u Wujka i w BG *dech*, a w BB *tchnienie*.

Te same dwa tłumaczenia podobne są w określeniu, które w Wulgacie występuje jako *factus est*, u Wujka, w BG i BB oddane jest przez *stał się*, a w naszych tłumaczeniach mowa jest o uczynieniu. B. Kam. ma *učinen jest*, a BKZ *uczynion*.

BG i BB mówią o sadzie w Eden na wschodzie, tłumaczenia w sposób szczególny przez nas porównywane, podobnie jak tekst Wulgaty i Wujek mówią o raję rozkoszy. Nie jest to coś dla nich oryginalnego, ale między sobą w tym względzie się nie różnią.

W trzecim zestawie również pozostajemy na terenie Księgi Rodzaju i rozważamy słowa Adama, wypowiedziane gdy ujrzał stworzoną przez Boga kobietę. W tym wypadku wszystkie tłumaczenia wykazują zróżnicowanie, ale nie dostrzegamy szczególnych podobieństw pomiędzy B. Kam. a BKZ, które w kontekście innych wersji mogłyby świadczyć o jakimś związku pomiędzy tymi tłumaczeniami.

Czwarty zestaw pochodzi z Księgi Wyjścia (14, 13-16). Jest to opowiadanie związane z sytuacją Izraelitów, którzy stanęli nad Morzem Czerwonym i grozi im śmiertelne niebezpieczeństwo ze strony goniących ich wojsk faraona. Mojżesz zapowiada wielkie dzieło Boga, a Bóg nakazuje mu podnieść laskę, aby rozstąpiły się wody, zostawiając suche przejście dla Izraelitów.

BG i BB interpretują zapowiadane dzieła Boże jako wybawienie Pańskie, natomiast B. Kam. i BKZ określają je, używając tego samego słowa jedynie nieco inaczej wymawianego. B. Kam. ma *weliké*, a BKZ *wielikie*.

Drugie podobieństwo pomiędzy tymi tekstami występuje przy określeniu przedmiotu, jakiego Mojżesz ma użyć do rozdzielenia wód. Podczas, gdy łacińskiemu *virga*, zastosowanemu w Wulgacie, we wszystkich tłumaczeniach odpowiada *laska*, B. Kam. ma *prut*, a BKZ *pręt*. *Virga* oznacza w pierwszym rzędzie *cienka gałąź, latorośl, różdżka, pręt*, a w dalszym znaczeniu dopiero *laska*, a również *berło*¹³

W piątym zestawie pozostajemy w tym samym rozdziale Księgi Wyjścia, biorąc pod rozwagę wiersze 30-31. Jest to zakończenie sceny przejścia przez Morze Czerwone.

W tym zestawie podobnie, jak w zestawie trzecim nie mamy elementów, które możnaby odnotować dla naszego porównania. Możemy jedynie znów stwierdzić, że BB posiada własne odrębne rozwiązania. Tam, gdzie inne tłumaczenia mają *rękę* lub *moc (wielką)*, tam BB stosuje *zaczną możliwość*.

BB nie tylko ma własne rozwiązania, które mogą wywodzić się z faktu, że nie jest to tłumaczenie zależne od Wulgaty, ale oparte na tekstach oryginalnych, ale na podstawie tych pięciu przykładów, wyżej przytoczonych, możemy z całą pewnością wykluczyć jakąkolwiek zależność pomiędzy Biblią Brzeską, a Biblią Kamedulską. Wobec tego w kolejnych zestawach tłumaczenie Biblii Brzeskiej zostało już opuszczone.

Zestaw szósty związany jest z Księgą Kapłańską (8, 1-3). Mojżesz otrzymuje polecenie od Boga, aby wziął swego brata Aarona z synami oraz wszystko, co będzie potrzebne do ich namaszczenia i zebrał lud przed drzwiami przybytku.

W naszych porównywanych tekstach B. Kam i BKZ mamy wymieniony *olej*, podczas gdy w pozostałych polskich tłumaczeniach występuje *olejek*. Podobnie barany nazwane są skopami, a drzwi namiotu (przybytku) *stánkowymi* (B. Kam.) i *stanowymi* (BKZ). W języku słowackim termin *stan* oznacza *namiot*¹⁴, we współczesnym języku polskim takiego znaczenia nie ma¹⁵, chociaż musiało kiedyś funkcjonować. W BKZ to sformułowanie może pochodzić od znanych wpływów języka czeskiego.

Te wymienione tu w ramach rozważanego zestawienia trzy zgodności odróżniające od innych tłumaczeń w tej krótkiej perykopie, mogą umocnić wniosek, jaki na końcu tego opracowania będziemy starali się wyprowadzić.

Zestaw siódmy stanowią fragmenty Księgi Liczb (14, 19-20). Jest to prośba Mojżesza, o odpuszczenie win ludowi i odpowiedź Boga, stwierdzającego odpuszczenie.

W tym krótkim tekście nie obserwujemy nic interesującego.

---

¹³ Porov. JOUGAN, A.: *Słownik kościelny łacińsko-polski*, dz. cyt., s. 733.

¹⁴ Porov. JURCZAK, Z. – TROJAN i inni, *Słownik słowacko-polski P – Ź*, Kraków 2005², s. 323.

¹⁵ Porov. *Nowy słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2002.

Zestaw ósmy pochodzi z Księgi Jozuego (2,1). Treścią przytoczonych fragmentów poszczególnych tłumaczeń jest wysłanie przez Jozuego dwu szpiegów, którzy zatrzymali się u Rachab.

W B. Kam. i BKZ perykopa rozpoczyna się od terminu, który w obu językach jest odpowiednikiem. Chodzi o *techdy* w pierwszym wypadku i o *tegdý* w drugim.

Z Księgi Jozuego (6, 20-21) pochodzi także dziewiąty zestaw, w tekstach jest mowa o zdobyciu Jerycha.

Różnica pomiędzy wszystkimi innymi tłumaczeniami, a B. Kam. i BKZ, między sobą zgodnymi, występuje przy wzmiance o mieczu. Wulgata ma *ore gladii*, Wujek *paszczęką miecza*, BG *ostrzem miecza*, natomiast w interesujących nas tłumaczeniach mamy jedynie *mieczem*.

Ostatni zestaw wzięty został z Księgi Tobiasza (6, 19-22). Zestaw ten ograniczony jest do czterech tłumaczeń, gdyż BG nie posiada Księgi Tobiasza jako deuterokanoniczna. Anioł Rafał poucza młodego Tobiasza, jak ma postępować w początkowe noce po poślubieniu Sary.

Zły duch, który w Wulgacie określony jest jako *demonium*, u Wujka *czartowstwem*, w B. Kam i BKZ nazwany został znów jednakowo, jedynie z drobnymi zmianami w wymowie: *dábelistwo* w B. Kam. oraz *dyjabelstwo* w BKZ.

W obu tych tłumaczeniach mamy także wspólne (nieco inaczej wymawiane) dwukrotnie występujące określenie błogosławieństwa. W B. Kam. jest to *požehnanie*, a w BKZ *požeganie*. W Wulgacie mamy *benedictio*, a u Wujka *błogosławieństwo*. Znów mamy termin z języka słowackiego, który w tym znaczeniu obecnie nie występuje w języku polskim.

Po dokonaniu analizy dziesięciu zestawów, czas teraz na wyciągnięcie wniosków. Nie mogą to być wnioski zbyt zdecydowane, gdyż baza poznawcza tego badania jest ograniczona. Zestawy były dobierane dowolnie, bez szczególnego poszukiwania podobieństw, dlatego istnieją zestawy, które nie wnoszą nic interesującego, choć występują one w mniejszości. Badanie zatem pozwala zaobserwować interesujące zjawisko pewnych i to raczej licznych podobieństw pomiędzy tekstem słowackiej *Biblii Kamedulskiej*, a o wiele wcześniej powstałym polskim tekstem *Biblii królowej Zofii*.

Przedstawione zestawy można natomiast także z powodzeniem wykorzystać do stwierdzenia, że tłumacze *Biblii Kamedulskiej* nie korzystali z polskich tłumaczeń szesnastowiecznych: *Biblii ks. Wujka* i *Biblii Gdańskiej*, a *Biblia Brzeska* tym bardziej nie może tu wchodzić w grę.

Biblia Kamedulska zasadniczo podąża w nurcie Wulgaty, natomiast śledzone jej osobliwości, zgodne z *Biblią królowej Zofii*, też tworzonej zasadniczo w oparciu o Wulgatę, wymagają jakiegoś wyjaśnienia.

Czy tłumacz mógł mieć kontakt z tekstem piętnastowiecznego tłumaczenia polskiego, pozostającego w odpisach rękopiśmiennych? Jest to mało prawdopodobne, ale nie można tego całkowicie wykluczyć, jeśli pierwszy tom tego tłumaczenia od połowy XVI wieku do roku 1624 był w posiadaniu rodziny Krotoskich, należących do wyznania Braci Czeskich¹⁶. Informacje jednak o losach tłumaczenia są bardzo skąpe i można postawić pytanie o ilość odpisów i ich krążenie na terenie Polski, Czech, Słowacji i Węgier.

A może *Biblia królowej Zofii* korzystała z jakiejś tradycji czeskiej, która mogła stać się pomocą dla tłumaczy słowackich w wieku osiemnastym? To mogłoby tłumaczyć podobieństwa do terminów słowackich, jakie znajdowaliśmy w polskim tłumaczeniu.

Mamy zbyt mało informacji, aby na te pytania udzielić odpowiedzi, stan jednak faktyczny, zaobserwowany w przytoczonych zestawach, prowokuje do postawienia powyższych pytań. Może otworzą one jakieś nowe pole badawcze, które pozwoli rozszerzyć naszą wiedzę o Biblii Kamedulskiej.

Ks. prof. Dr. hab. Tomasz Bolesław Jelonek
Wydział nauk społecznych
Uniwersytet Papieża Jana Pawła II
Kraków
POLSKA
tombojel@tlen.pl

---

¹⁶ Porov. WYDRA, W. – RZEPKA, W. R.: *Chrestomatia staropolska*, dz. cyt., s.60.